

PLATO

KOPSTUKKEN FILOSOFIE – een reeks toegankelijke inleidingen in het leven en denken van sleutelfiguren uit de geschiedenis van de westerse filosofie, ‘meesters in het denken’, die onze cultuur blijvend hebben beïnvloed.

R.M. Hare

Plato

LEMNISCAAT

Vijfde druk, 2004

© Nederlandse vertaling: Willemien de Leeuw

Omslag: Joost van de Woestijne / Pieter Kers

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v. Rotterdam, 1999

ISBN 90 5637 230 0

© R.M. Hare 1982, 1996

This translation of *Plato* originally published in English in 1996

is published by arrangement with Oxford University Press.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij Wilco, Amersfoort

Bindwerk: Stronkhorst – Van der Esch, Groningen

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig en milieuverontreinigend transport is vermeden.

Inhoud

	<i>Voorwoord</i>	7
1	Levensloop	10
2	Plato's voorvaderen	21
3	Hoe Plato filosoof werd	31
4	Plato begrijpen	42
5	Dingen kennen	50
6	Definitie, dialectiek en het Goede	62
7	Opvoeding en het goede leven	75
8	De verdeelde geest	82
9	De autoritaire Staat	90
10	Wat Plato heeft bereikt	106
	<i>Verder lezen</i>	116
	<i>Noten</i>	118

Voorwoord

Het is niet de bedoeling dat dit boek het zoveelste wordt in de enorme en nog steeds groeiende hoeveelheid literatuur die er al over Plato en zijn leringen is verschenen. Het is bedoeld als aanmoediging en steun voor gewone mensen die met Plato kennis willen maken. Daarom heb ik mij over het geheel genomen gericht op de dialogen die wat eenvoudiger zijn, te weten de dialogen uit de vroege en de middelste periode. Aan de latere dialogen wordt echter ook wat aandacht besteed. We kunnen rustig zeggen dat er altijd wel geleerden zijn die het oneens zijn met een bepaalde interpretatie van Plato. Ik heb geprobeerd op een begrijpelijke manier naar voren te brengen waar hij mijns inziens op uit is, maar omdat een populair-wetenschappelijk boek beperkingen met zich meebrengt, kan ik mijn zienswijze alleen maar verdedigen door een paar keer naar de tekst te verwijzen. Ik denk overigens niet dat mijn zienswijze zo erg onorthodox is. De punten waar veel discussie over is, heb ik niet geprobeerd achter te houden. Ik heb vooral geprobeerd te laten zien hoe relevant Plato's dialogen zijn met betrekking tot vragen waar wij op dit moment mee worstelen, of waar we mee zouden moeten worstelen, inclusief een paar heel praktische kwesties over opvoeding en politiek. Om dat naar buiten te brengen, heb ik af en toe namen van denkers uit de moderne tijd genoemd, maar de lezer zal mijn verhaal over Plato ook begrijpen als hij deze namen niet kent.

Omdat ik me heb gericht op wat volgens mij de kern is

van Plato's filosofie, heb ik veel interessante en belangrijke onderwerpen moeten laten liggen. Ik had vooral meer willen zeggen over zijn kijk op liefde en op kunst. Ik heb het niet noodzakelijk geacht om over de buitengewone literaire en dramatische kwaliteiten van zijn dialogen uit te weiden; die zijn nog altijd even levendig en verrukkelijk, en hebben geen verkooppraatje nodig.

Een aantal collega's is zo vriendelijk geweest om op mijn verzoek naar de tekst te kijken en die van kritiek te voorzien. Onder hen bevonden zich Sir Kenneth Dover, de professoren Ackrill en Moravcsik, Jonathan Barnes, Russell Meiggs, Christopher Taylor en Julius Tomin. Hoewel zij allemaal onnoemelijk veel meer weten over Plato dan ik, was ik te koppig om het altijd met ze eens te zijn. Toch ben ik hun heel veel verschuldigd. Ik zou nooit aan dit boek zijn begonnen, en het al helemaal niet hebben afgemaakt, als ik niet het voorrecht had gehad om de hele zomer van 1980 op het Center for Advanced Study in the Behavioural Sciences in Stanford door te brengen, waar ik zo gelukkig en vrij van zorgen was, dat dit boek en nog een ander, dikker boek, zonder de gebruikelijke onderbrekingen en frustraties uit mijn schrijfmachine konden rollen. Ik ben de directeur en de staf van het Center enorm dankbaar; ook ben ik Oxford University dankbaar dat ik ernaartoe mocht.

Om voetnoten te vermijden zijn de paar verwijzingen aan het eind van het boek opgenomen, behalve de verwijzingen naar Plato; die staan in de tekst tussen haakjes en verwijzen naar de pagina's in de uitgave van Stephanus, zoals die in de marge van bijna alle moderne uitgaven en vertalingen wordt gebruikt. Verwijzingen tussen haakjes die vooraf worden gedaan door een 'p', verwijzen naar bladzijden in dit boek. In de zeldzame Griekse woorden die ik moest citeren, en in de eiggennamen in de Index, heb ik de waarde van de klinkers aangegeven door een streep boven de lange klinkers te zetten, en

VOORWOORD

ik heb een transcriptiesysteem gebruikt dat de Griekse woorden nauw in verband brengt met moderne Engelse woorden die ervan zijn afgeleid (bijvoorbeeld, '*psyche*').

R.M. Hare

Levensloop

Hoewel dit boek geen biografie is, moet er toch iets worden gezegd over de omgeving waarin Plato opgroeide. Zonder enig inzicht daaromtrent kunnen wij namelijk niet begrijpen hoe hij filosoof werd en hoe hij de filosoof is geworden die hij was. Veel van de informatie die over zijn leven bewaard is gebleven, is onbetrouwbaar, en er is maar heel weinig dat relevant is met betrekking tot zijn filosofische ontwikkeling. Er wordt een aantal brieven aan hem toegeschreven; sommige daarvan zijn duidelijk autobiografisch. De originaliteit ervan wordt betwist, maar ook al zouden ze niet origineel zijn, zij staan waarschijnlijk in de tijd dicht genoeg bij hun onderwerp om als bewijsmateriaal te kunnen dienen. De anekdotes van latere schrijvers zijn veelal onwaarschijnlijk of banaal, of allebei. Wij hoeven dus niet in te gaan op de vraag waarom zijn ouders hem de naam Aristocles gaven, en of hij Plato werd genoemd vanwege zijn brede schouders of zijn brede voorhoofd, en dat soort details. Maar wel hebben wij informatie over ten minste drie gebeurtenissen in zijn leven die een diepe indruk op hem moeten hebben gemaakt, en die hem in een historisch kader plaatsen.

Plato werd in 427 v.Chr. geboren in een aristocratische Atheense familie en werd tachtig jaar. Hij was oud genoeg om met zijn jonge en ontvankelijke ogen getuige te zijn van de laatste scènes van een tragedie: het verval en de ondergang van het Atheense Rijk. En hij leefde lang genoeg om het eerste begin te zien van een heel ander soort rijk, dat van Philips van Macedonië, wiens zoon Alexander een groot deel

van wat men toen van de wereld kende, veroverde. De tussenliggende periode was er een van voortdurende oorlog tussen de Griekse stadsstaatjes, waarbij dan het ene staatje en dan het andere een korte hegemonie tot stand bracht, maar waarbij geen van hen erin slaagde een vorm van eenheid in Griekenland te bewerkstelligen. Dat werd na Plato's tijd aan de Macedoniërs overgelaten.

Het Atheense Rijk begon met een verbond op morele grondslag om de vrijheid van de Griekse steden te waarborgen; die vrijheid hadden ze verkregen na een aantal schitterende overwinningen, waardoor de dreiging om in het begin van de vijfde eeuw door Perzië te worden veroverd, werd afgewend. Iedereen die Plato wil begrijpen, zou Thucydides' geschiedkundige beschrijving van deze periode moeten lezen. Thucydides legt Pericles, de belangrijkste grondlegger van het Rijk, een toespraak in de mond ter ere van de Atheners die in de oorlog met Sparta waren gestorven; die toespraak is beroemd geworden als een uiting van de idealen waar de Atheners van de generatie vóór Plato warm voor liepen. Plato parodieert deze toespraak in zijn *Menexenus*. De idealen zijn hoogstaand, maar volgens onze manier van denken zijn ze niet uitsluitend moreel hoogstaand. Openlijk imperialisme speelt er een grote rol in, en Pericles zet zich meer in om Athene een goed figuur te laten slaan dan dat hij zich bezighoudt met de vraag of er wel recht wordt gedaan aan de bondgenoten die door Athene tot onderdanen werden gemaakt. Athene voerde op een steeds inhaliger en tirannieker manier het bewind over hen: de belasting die zij betaalden, werd gebruikt voor het bouwen van de tempels op de Acropolis die ons nog steeds met verbazing vervullen, en voor het bekostigen van de vloot, die de basis vormde van haar macht. Toen de angst voor succesvolle opstanden postvatte, werden ongehoorzame steden steeds strenger gestraft: Mytilene werd bedreigd met massamoord, maar kreeg te elfder

ure gratie; Melos werd geheel uitgeroeid.

Wanneer we met de geschiedenis van het Atheense Rijk in gedachten dialogen als de *Gorgias* lezen, kunnen we zien dat Plato met morele weerzin reageerde op een mentaliteit die in Griekenland zowel op het nationale als op het persoonlijke vlak heerste, een mentaliteit die eer en roem belangrijker achtte dan de deugden waardoor mensen 'in eenheid kunnen samenleven'. Over de oprichters van het Rijk zegt hij: 'Zonder enige wijze gematigdheid en rechtvaardigheid hebben zij de staat volgestopt met aanlegplaatsen, arsenalen, wallen, belastingen en dergelijke prullen meer.' (519a)

Athene was de laatste dertig jaar van de vijfde eeuw voor Christus, tot aan haar nederlaag in 405, bijna voortdurend in oorlog met Sparta, dat met haar bondgenoten weerstand bood en uiteindelijk de Atheense macht ten val bracht. Plato was oud genoeg om, zoals van alle andere burgers werd geëist, in het laatste gedeelte van de oorlog mee te vechten, maar we bezitten geen betrouwbaar document over zijn militaire dienst. Een man van zijn stand zou natuurlijk in de cavalerie hebben gediend, en in de *Staat* wordt gezegd dat zijn broers dapper hebben gevochten (368a).

Het noemen van Plato's maatschappelijke positie herinnert ons eraan dat er in de strijd van de Griekse steden gedurende deze en de daaropvolgende eeuw een andere dimensie aanwezig was. Er werd namelijk niet alleen oorlog gevoerd tussen de steden, maar ook in de steden. In bijna iedere stad was er een politieke tweedeling tussen de aristocratie en de rest van de vrije burgers (de talrijke slaven kunnen in dit politieke bestek buiten beschouwing worden gelaten). Dit moet niet worden opgevat als een suggestie dat er geen hooggeboeren democraten waren; in feite speelden aristocratische liberalen zoals Pericles de grootste rol in de ontwikkeling van de democratie, en terwijl die bloeide, verheugde het Rijksideaal zich in de algemene steun van alle lagen van de bevolking.

Maar deze van goede huize afkomstige gezaghebbers moesten meer en meer plaatsmaken voor mensen uit het volk en hun zonen die zich omhoog hadden gewerkt; zij konden zich afstemmen op de massa: dat was hun parlement. Mensen van Plato's stand bekeken deze demagogen met door angst gekleurde verachting. De politieke gevoelens uit de tijd waarin Plato zou zijn opgegroeid, worden uitgedrukt in het begin van een politiek pamflet uit die tijd, de zogenoemde *Bestuursvorm van de Atheners*: 'De bestuursvorm die de Atheners hebben gekozen, is er een die ik niet aanbeveel; want daardoor hebben zij ervoor gekozen dat slechte mensen het er beter vanaf brengen dan goede.'

Athene's vijand Sparta had de neiging om uit eigenbelang de aristocratie of een oligarchie te ondersteunen. De populistische Atheense leiders waren altijd zeer sterke voorstanders van oorlog tegen Sparta, maar de rijken, wier rijkdom en leven gevaar liepen, waren daar minder enthousiast voor, evenals voor het Rijk. De ambities waardoor jonge Engelsen en andere Europeanen in de negentiende eeuw imperialisten werden, waren ook hier zeker aanwezig, maar de vooruitzichten waren veel minder aantrekkelijk, en in tegenstelling tot wat wij zouden denken, hadden de armen het meest baat bij het Rijk en waren ze er de belangrijkste aanhangers van. In de meeste steden verleenden de democraten hun goedkeuring aan een verbond met of een onderwerping aan Athene; slechts enkelen zochten steun bij Sparta.

Terwijl de oorlog voortduurde, nam de innerlijke tweedracht in de steden steeds verbitterder en meedogenlozer vormen aan, en zelfs na de nederlaag van Athene ging dat in de vierde eeuw door. Politici werden voornamelijk gedreven door ongebreidelde persoonlijke ambitie. In de *Meno* vraagt Socrates aan een jongeman die typerend is voor die tijd, de begrippen 'deugd' en 'voortreffelijkheid' te definiëren. De jongeman antwoordt dat 'deugd bij een man erin bestaat be-

kwaam te zijn de staatszaken te beheren en aldus goed te doen aan zijn vrienden, kwaad aan zijn vijanden, en er goed op te letten zelf geen enkele schade op te lopen (71e). En in de *Gorgias* voert een andere jongeman Archelaüs van Macedonië ten tonele als iemand waar je jaloers op kunt zijn: deze Archelaüs maakte zichzelf koning door een groot aantal van zijn naaste verwanten te vermoorden (471b).

In tegenstelling tot wat elders in Griekenland gebeurde, kwamen er in Athene zelf betrekkelijk weinig politieke moorden en massamoorden voor. Maar als we in een krant van nu zouden lezen wat er zich in de vierde en de vijfde eeuw in Griekenland afspeelde, zouden we toch blij zijn dat we daar niet woonden, vooral als we niets over de culturele verrichtingen in Griekenland hadden gehoord: als we bijvoorbeeld niet hadden gehoord dat het Parthenon in die tijd werd gebouwd, of dat elk jaar enige van de grootste dichters en toneelschrijvers ter wereld hun stukken op festivals presenteerden. En passant kunnen we misschien de aandacht vestigen op het feit dat twee gematigd bloeddorstige politieke leiders, Critias, een neef van Plato, en Dionysius I van Syracuse (die we allebei kort zullen behandelen), tragedies schreven die werden opgevoerd tijdens concoursen in Athene.

Er waren twee kwaden: de strijd tussen de steden en de strijd in de steden. Plato zegt maar weinig over een remedie voor eerstgenoemde (waar zijn literaire rivaal Isocrates een beter verslag over heeft); in de *Wetten* en elders behandelt hij laatstgenoemde als het belangrijkste probleem waarvoor een oplossing nodig is (628a, b). Hij dacht dat er met een goed bestuursstelsel een einde kon komen aan burgerwisten, en één van zijn voornaamste doelen was het beschrijven en het aantonen van de juistheid van zo'n systeem.

Ook een andere, meer algemene oorzaak droeg ertoe bij dat de moraal in de Griekse steden aan het wankelen werd gebracht: dat was het groeiende intellectuele raffinement, dat

wellicht voortkwam uit het feit dat de culturele horizon breder was geworden. In Herodotus' geschiedenis van de Perzische oorlogen wordt het verhaal verteld dat een Perzische gezaghebber een aantal Grieken, die gewoontegetrouw de lichamen van hun dode verwanten verbrandden, in contact bracht met een aantal Indiërs, die gewend waren hun doden op te eten. Hij concludeerde uit de geschokte reactie van beide partijen:

De Wet, van allen koningin,
Van stervelingen en onsterfelijken,
Is hun leidraad.

Plato haalt in de *Gorgias* (484b) dezelfde tekst van Pindarus aan. Die gaat als volgt verder:

...[die Wet] sleept alles weg met hoogstverheven hand
En maakt het bruutst geweld tot recht.

Het woord 'wet' kan ook worden vertaald als 'gewoonte'. We kunnen zien dat het idee de ronde deed dat zowel de wet als de moraal voornamelijk op gewoonten was gebaseerd. Er was niet eens een stabiele religieuze achtergrond voor aanwezig. In de *Euthyphro* brengt Plato naar voren dat de goden zelf volgens de overlevering met elkaar van mening verschillen; zowel in de hemel als op aarde leiden morele geschillen tot burgeroorlog (7e).

Protagoras, die samen met Socrates tot de grootste denkers van de vorige generatie behoorde, verwoordde dit relativisme in zijn leerstelling dat 'de mens de maat is van alle dingen: van de zijnden, dat zij zijn, en van de niet-zijnden, dat zij niet zijn.' Plato suggereert in de *Theaetetus* (152a), waar hij deze leerstelling bespreekt, dat Protagoras daarmee 'ieder mens voor zich' bedoelde. Verderop zullen wij terug-

komen op de pogingen van Socrates en Plato om deze relativistische zienswijze te weerleggen. Het is echter heel goed te zien hoe de oude morele beperkingen wegglipten, vooral in de politiek.

Deze factoren – immoreel politiek streven en toename van moreel relativisme – versterkten elkaar. In een filosofisch scherpzinnige passage wijst Thucydides erop dat zelfs de taal waarin moest worden gedacht daardoor werd aangetast. In zijn uiteenzetting over de gevolgen van politiek geweld zegt hij: ‘Door hun daden te rechtvaardigen draaiden zij de gebruikelijke descriptieve betekenis van woorden om.’ Hij geeft daar voorbeelden van: wat eerst ‘een onverantwoordelijke gok’ werd genoemd, werd nu een ‘dappere en kameraadschappelijke onderneming’ genoemd. Deze handelwijze, waar in gelijkkluidende termen naar wordt verwezen in de *Staat*, is dezelfde als wat de laatste tijd de ‘persuasieve definitie’ wordt genoemd. Het onmiddellijke gevolg daarvan was dat de moraal op zijn kop werd gezet; maar het indirecte gevolg ervan was dat Socrates en Plato werden gestimuleerd in het zoeken van een weg om *betrouwbare* definities te vinden van moraalwoorden of van de inhoud ervan. Daarom zien wij ze vragen: ‘Wat *is* moed dan eigenlijk?’, ‘Wat *is* oprechtheid?’, en meer algemeen, ‘Wat *is* deugd?’

Het is gemakkelijk voor te stellen dat de jonge Plato onder invloed van Socrates werd geïnspireerd door de hoop een antwoord te vinden op zulke vragen. In andere opzichten groeide hij echter op in een sfeer van desillusie, die culmineerde in een ramp. Het effect dat dat op hem had, zal zeker zijn versterkt door zijn aristocratische opvoeding. Zoals we hebben gezien, waren de Atheense aristocraten beslist geen warme voorstanders van het Rijk. Velen van hen bewonderden Sparta om haar goed geordende en stabiele regeringsstelsel, dat gedeeltelijk model heeft gestaan voor Plato’s politieke ideeën; ook was er minstens een vermoeden dat ver-

raad door mensen uit deze stand ertoe had bijgedragen dat de zeeslag bij Aegospotami Athene uiteindelijk noodlottig werd.

Toen Sparta de zaken van het verslagen Athene kwam regelen, richtte zij in tegenstelling tot wat sommigen hadden verwacht, geen bloedbad aan onder de democraten; wel stelde zij haar eigen belang veilig door een oligarchische regering te installeren, die door haar vijanden de ‘Dertig Tirannen’ werd genoemd. In die regering zaten twee bloedverwanten van Plato: Critias, een volle neef van zijn moeder, en Charmides, zijn oom van moederszijde. In zijn dialogen schrijft hij vriendelijk over beiden. De Dertig waren inderdaad tiranniek en despotisch. In de *Apologie* (32c) vermeldt Plato hoe Socrates moedig weigerde een medeburger, de democraat Leon, die zij voor gerechtelijke moord hadden uitgekozen, te arresteren. De Dertig hebben maar kort geregeerd; voor hen kwam een democratisch regime in de plaats, dat een gematigder staat van dienst heeft gehad. Athene was haar voormalige glorie kwijt; zij ging echter niet geheel in schande teloor, maar had haar deel in de ups en downs van de Griekse politiek der mini-staatjes.

Misschien kunnen we ons voorstellen welk effect deze gebeurtenissen – het ineenstorten van een imperialistische democratie die niet langer inspirerend was, gevolgd door de erbarmelijke prestatie van de tegenpartij – op de jonge Plato hadden. Een bekwaam man uit zijn milieu zou natuurlijk op zoek zijn gegaan naar een functie in het openbare leven, en er zijn bewijzen dat hij dat in het begin ambieerde. Maar omdat je een totaal gebrek aan scrupules moest hebben om in de politiek te slagen, is het niet verwonderlijk dat hij daarvoor werd afgeschrikt. Er wordt gezegd dat hij in zijn jonge jaren gedichten heeft geschreven; zijn geschriften (waaronder zich een paar gedichten bevinden) bewijzen dat hij een goede dichter zou zijn geweest. Maar hij kwam tot het in-

zicht dat er een blijvender manier was om de geest van de mensheid en daardoor, zo hoopte hij, de loop der gebeurtenissen te beroeren. Socrates brengt Plato's eigen houding ten opzichte van de politiek tot uiting wanneer hij in de *Staat* zegt: 'Hij zou zich veeleer voelen als een mens die, in een troep wilde dieren terechtgekomen, niet bereid is mee te doen aan het onrecht, doch anderzijds niet bij machte is het alleen op te nemen tegen deze louter wilde bende, en die, nog voordat zijn staat of zijn vrienden enig nut van hem hebben gehad, er allang het hachje bij ingeschoten zou hebben, even nutteloos voor zichzelf als voor anderen.' (496d)

Nadat de democratie was hersteld, stond Plato's idool Socrates in 399 v.Chr. terecht; hij werd ervan beschuldigd niet in de goden te geloven en de jeugd te bederven, en werd ter dood veroordeeld. Dat had een diepgaande uitwerking op Plato, en verscheidene dialogen hebben betrekking op deze gebeurtenis: Socrates' *Apologie* of zijn verdedigingsrede tijdens zijn proces; de *Crito*, waarin hij aangeeft waarom hij niet heeft geprobeerd na zijn veroordeling te ontsnappen, wat gemakkelijk had gekund; en de *Phaedo*, waarin hij zijn laatste uren doorbrengt met het bespreken van de onsterfelijkheid van de ziel. Daarnaast zijn er een paar kortere verwijzingen. Plato lijkt te hebben besloten zijn leven te wijden aan het uiteenzetten en ontwikkelen van Socrates' ideeën.

Plato's afkeer van politieke actie kan alleen maar zijn versterkt door het resultaat van zijn enige actieve bemoeienis met politiek. Dat gebeurde niet in zijn eigen stad, Athene, maar in Syracuse op Sicilië, aan het hof van Dionysius I en van zijn zoon en naamgenoot. Wij weten niet waarom Plato voor het eerst naar Sicilië ging; hij was toen ongeveer veertig jaar oud. Het kan een uitloper zijn geweest van een bezoek van zuiver filosofische aard aan de naburige Italiaanse steden, die zich beroemden op de aanwezigheid van enige eminente filosofen, in het bijzonder de volgelingen van Pythagoro-

ras. Toen hij in Syracuse was, vatte hij een diepe persoonlijke genegenheid op voor de jonge Dio, wiens zuster was getrouwd met Dionysius I, en die zelf met zijn eigen nicht, zijn zusters dochter trouwde. Later schreef Plato een gedicht over Dio waarin hij die relatie als 'liefde' bestempelt; hij zegt dat hij er helemaal gek van was geworden. Volgens de Griekse opvattingen was dat helemaal niet ongebruikelijk, en de tweede opmerking lijkt niet overdreven als we bedenken tot welke dingen Dio Plato later overhaalde, dingen die Plato tegen beter weten in deed.

Dio werd Plato's leerling en nam zijn leerstellingen in zich op. Wij weten niet hoe lang dit eerste bezoek van Plato aan Sicilië duurde. Er bestaat een onwaarschijnlijk verhaal dat Dionysius er de oorzaak van was dat hij als slaaf werd verkocht, waarna hij door vrienden werd vrijgekocht. Hij keerde terug naar Athene en richtte daar een filosofische school op, die vanwege de plek waarop hij zich bevond – het bosje dat aan de held Academus was gewijd – de Academie werd genoemd. Daar deelden Plato en zijn medefilosofen de maaltijden en hielden zij zich bezig met wiskunde, dialectiek (te weten: filosofie) en andere onderwerpen, die alle werden beschouwd als relevant voor de opleiding van een staatsman. Het was niet de eerste instelling in zijn soort; de Academie was waarschijnlijk gevormd naar het voorbeeld van soortgelijke gemeenschappen van de Pythagoreërs in Italië. Aristoteles was een beroemd lid van de Academie, die vele eeuwen heeft bestaan.

Toen Plato ongeveer zestig jaar was, stierf Dionysius I. Hij werd opgevolgd door zijn zoon, Dionysius II; zijn oom Dio kwam op het idee dat de jonge vorst door Plato kon worden gevormd tot de koning-wijsgeer uit de *Staat*. Dit was vanaf het begin een weinig veelbelovend plan, en waarschijnlijk heeft Plato de uitnodiging om naar Syracuse te komen met tegenzin en met weinig hoop aanvaard. Maar hij vond het

moeilijk om de uitdaging te weerstaan, gezien wat hij in de *Staat* had gezegd over het feit dat alleen een dergelijke koning-wijsgeer de mensheid uit haar ellende kon verlossen (473d). De jonge Dionysius was slim, maar te ongeduldig voor systematisch onderwijs, en er waren ongetwijfeld veel andere zaken die zijn aandacht in beslag namen. Dio raakte uit de gratie en werd verbannen, en kort daarna vroeg en kreeg Plato toestemming om naar Athene terug te keren, waar Dio zich bij hem voegde aan de Academie. Maar Dionysius was nog steeds vriendelijk tegen Plato, en er werd overeengekomen dat hij en Dio zouden terugkomen wanneer de stemming zich daar beter toe leende.

Vier jaar later vroeg Dionysius aan Plato of hij wilde terugkeren; Dio zou een jaar later kunnen terugkomen. Hij beweerde dat hij zich voortdurend voor de filosofie beijverde, en hij staafde die bewering met getuigenissen van uitstekende filosofen. Plato werd van alle kanten onder druk gezet en stemde uiteindelijk toe. Maar Dionysius was onhandelbaar geworden. Terwijl hij indruk probeerde te maken als filosoof, liet hij Dio in ballingschap achter en confisqueerde en verkocht diens bezittingen. Plato wist met enige moeite uit Sicilië te ontsnappen en weigerde wijselijk enige steun te verlenen aan Dio's poging om zijn positie met geweld te heroveren. Aanvankelijk had die poging succes, maar later werd Dio door Callippus, een zogenaamde vriend en lid van Plato's kring, vermoord (Callippus was overigens niet de enige die zich schuldig maakte aan politieke moord op een medeleerling). Plato's zienswijze over politiek werd ruimschoots bevestigd; daarom bleef hij er verre van en wijdde zich geheel aan zijn Academie.

Plato's voorvaderen

Om Plato te begrijpen, moeten we ook kijken naar de belangrijkste denkers die aan hem voorafgingen en die zijn ideeën wellicht hebben beïnvloed. Het is niet belangrijk of wij ze filosofen noemen of niet; het woord heeft engere en ruimere betekenissen. Van hun werk zijn hooguit een paar fragmenten bewaard gebleven, en bijna al onze informatie is afkomstig uit veel latere bronnen. De voor-socratische wijsgeren, zoals ze in het algemeen worden genoemd, zijn voor geleerden altijd een dankbaar onderwerp van strijd geweest. Uit deze discussies is niet veel naar voren gekomen waarvan je met zekerheid kunt zeggen dat het waar is. Wij kunnen hier alleen maar een paar ideeën bij de kop nemen die aan deze grote mannen worden toegeschreven; *als* die ideeën ten tijde van Plato gangbaar waren, hebben ze *misschien* bijgedragen aan zijn intellectuele bagage. Op het eerste gezicht is het onwaarschijnlijk dat alle ideeën die wij in zijn dialogen tegenkomen, nieuw zijn. In feite zijn er veel aanduidingen dat dat niet zo is. Originaliteit wordt in de filosofie meestal niet bepaald door het hebben van nieuwe ideeën, maar door het duidelijk maken van datgene wat voordien niet duidelijk was.

De eerste natuurfilosofen, te beginnen met de duistere figuur van de zesde-eeuwse Thales uit Milete aan de oostelijke oever van de Egeïsche Zee, hadden de kosmologie tot hun belangrijkste onderwerp gemaakt. Maar het feit dat het Griekse woord 'kosmos', waar 'kosmologie' van is afgeleid, ook een morele betekenis had ('goede orde'), kan ons doen

vermoeden dat zij, net als hun opvolgers, Plato inbegrepen, niet alleen maar door louter wetenschappelijke belangstelling werden gemotiveerd. In de *Phaedo* schrijft Plato aan een van hen, Anaxagoras, de zienswijze toe dat ‘het de Geest is die alles *ordent* en elk ding op de *best* mogelijke wijze schikt’ (97c).

Bij deze oude denkers vinden wij de neiging om het ‘Ene’ en het ‘Vele’ met elkaar in overeenstemming te brengen, een thema dat in de Griekse filosofie voortdurend terugkomt, vooral bij Plato. In de wereld zoals die zich aan ons voordoet, worden onze zintuigen met een veelheid van fenomenen geconfronteerd; kan er niet een of ander verbindend principe worden gevonden om orde in deze chaos aan te brengen? De oude kosmologen probeerden dat principe te vinden door te stellen dat de wereld werd gevormd uit (of misschien zelfs *echt* bestond uit) een enkelvoudige stof (Thales opperde water). Later keerde men dit soort oplossingen de rug toe, maar het probleem om de een of andere samenhangende realiteit te vinden die ten grondslag lag aan de verbijsterende verscheidenheid in de wereld (de ‘veelheid’, zoals Kant die later zou noemen), bleef bestaan. Zoals wij zullen zien, had Plato zijn eigen oplossing voor dit probleem – een oplossing die niet afhankelijk is van de fysica, maar van de logica, de metafysica en de ethiek.

Het kan zijn dat er door Pythagoras uit Croton in Zuid-Italië (hij werd vermoedelijk in 570 v.Chr. geboren op het eiland Samos, niet ver van Milete) al een belangrijke stap is gezet in de richting die Plato later opging. Omdat er niets van zijn werk over is en omdat de verhalen over hem allemaal twijfelachtig zijn, is het nog moeilijker dan gewoonlijk om de ideeën van Pythagoras zelf te filteren uit die van zijn latere leerlingen, met wie Plato contact had. Dat maakt voor ons doel niet uit, want als een idee dat door Plato verder is ontwikkeld, uit Pythagoreïsche bron afkomstig zou zijn, dan is

het verder van ondergeschikt belang of die bron de Meester zelf was. Het grootste gevaar waar we voor op onze hoede moeten zijn, is dat we veronderstellen dat een idee uit de Pythagoreïsche school naar Plato toekwam, terwijl het in feite van Plato naar de latere Pythagoreeërs ging.

We kunnen ten minste drie ideeën noemen die Plato wellicht aan Pythagoras heeft ontleend. Het eerste was dat van een strak georganiseerde gemeenschap van gelijkgezinde denkers, die niet alleen hun gezamenlijke leven volgens strikte principes zouden moeten besturen, maar die ook de staat waarin zij leefden van advies zouden moeten dienen (of zelfs zouden moeten regeren). Over Plato's politieke ideeën zouden wij kunnen zeggen dat zij voortvloeien uit de combinatie van deze Pythagoreïsche gedachte en het Spartaanse model van een geordende regering en van discipline.

Als wij de verhalen over Pythagoras moeten geloven, was het hem een tijd lang bijna gelukt de droom te verwezenlijken die Plato later in zijn *Staat* droomde – het ideaal van de koning-wijsgeer. Zelfs als dat waar was, heeft het niet lang geduurd; Pythagoras moest het namelijk hebben van overredingskracht, omdat hij de absolute en stabiele macht die Plato voor zijn koning-wijsgeren opeiste, niet bezat en niet nastreefde. Men zegt dat er in 500 v.Chr., nadat Pythagoras ongeveer dertig jaar in Croton was geweest en daar zo'n twintig jaar een machtspositie had bekleed, een revolutie uitbrak; velen van zijn volgelingen werden gedood en hijzelf moest vluchten. Maar naar Griekse maatstaven en ook naar die van Plato is een stabiele periode van twintig jaar lang te noemen.

Bij Plato staat de gedachte centraal dat wiskunde en het abstract denken in het algemeen, inclusief de logica, niet alleen een stabiele basis kunnen vormen voor de filosofie in de moderne betekenis van het woord, maar ook voor wezenlijke standpunten in de wetenschap en de moraal; ook die gedachte kan van de Pythagoreeërs afkomstig zijn. Het is niet

zeker of Pythagoras en Plato voldoende onderscheid maakten tussen de belangrijke waarheid dat wiskunde en andere abstracte redeneringen belangrijke ingrediënten van de wetenschap zijn, en de eveneens belangrijke vergissing om te denken dat die zelfstandig tot wezenlijke conclusies over de fysieke wereld kunnen komen. Aristoteles beschuldigt beiden er in zeer gelijklopende termen van zich op een gelijksoortige manier te hebben vergist (om het in zijn eigen woorden te zeggen: zij hebben verzuimd vorm van materie te onderscheiden): hij zegt dat de Pythagoreeërs uit abstracte geometrische of rekenkundige eenheden zoals punten, lijnen en getallen, lichamen proberen te construeren die fysieke eigenschappen hebben zoals gewicht. Het is aantoonbaar dat Plato zich in de *Timaeus*, waarin hij probeert de kosmologie uitsluitend op de wiskunde (vooral op de geometrie) te baseren, blootstelt aan deze kritiek.

In de *Phaedo* kunnen we een eenvoudiger voorbeeld van deze misvatting vinden; daarin verschuift Plato van de door de logica vastgestelde waarheid dat leven en dood onverenigbaar zijn, naar de nergens op gebaseerde, essentiële conclusie dat de ziel, het grondbeginsel van leven, niet ten onder kan gaan (105-6). Deze Pythagoreïsche misvatting kan Plato's argumenten over moraal ook hebben beïnvloed, waardoor het lijkt of er uit logica hoeden soms essentiële konijnen worden getoverd.

In de derde plaats nam Plato een zeer Pythagoreïsch standpunt in in zijn mystieke (of in een bredere zin: religieuze) benadering van de ziel en haar plaats in de materiële wereld – hoewel dat niet de enige bron was van zulke zienswijzen: zowel Plato als Pythagoras is wellicht beïnvloed door ideeën uit het oosten en door 'mysteriegodsdiensten' als het Orfisme, dat zich gedurende deze periode in Griekenland verspreidde. Het schijnt (hoewel dat wordt betwist) dat de eerste Pythagoreeërs dualistische opvattingen hadden wat

betreft lichaam en geest: zij dachten dat de ziel of de geest (*psyche*) een op zichzelf staande entiteit was, die van het lichaam kon worden gescheiden. Ook Plato zou tot die gedachte komen. Dat kwam overeen met het primitieve Griekse denken over de ziel zoals we dat bijvoorbeeld bij de oudste Griekse dichter Homerus tegenkomen.

Empedocles van Acragas, die in het begin van de vijfde eeuw op Sicilië leefde, geloofde in zielsverhuizing. Het is mogelijk dat hij die leer overnam van Pythagoras; Plato maakte daar zeker gebruik van. Plato leerde dat de ziel vóór de geboorte bekend was met objecten uit de eeuwige sferen, en dat zij bijgevolg via de wiskunde, die weer naar de dialectiek (filosofie) leidt, in dit leven weer bij die kennis kon komen. Deze lering draagt wat in oude tijden de Pythagoreïsche stempel werd genoemd; hetzelfde geldt voor het feit dat het lichaam en zijn basisbehoeften (het 'vlees', zoals Paulus dat noemt) werden gedenigreed, en voor een consequent ascetisme.

Plato lijkt ook diepgaand te zijn beïnvloed door twee grote filosofen die zowel van Pythagoras als van elkaar zeer verschilden, maar die ruwweg in dezelfde tijd leefden. Zij hadden tegengestelde meningen over het probleem van 'het Ene en het Vele'. De eerste was Heraclitus van Efeze, dat vlakbij Milete lag. Plato ging om met zijn leerling Cratylus gedurende diens verblijf in Athene; deze hield er extremere meningen op na. Plato zet Heraclitus neer als iemand die de nadruk legt op verscheidenheid en veranderlijkheid ten koste van eenheid; misschien komt dat door Cratylus. Voor Plato is Heraclitus het schoolvoorbeeld van iemand die gelooft in een voortdurende beweging op universeel niveau, iemand die denkt dat de buitengewoon onstabiele veelheid van fenomenen die onze zintuigen aangeleverd krijgen, het enige is wat er is. Of dat volgens Heraclitus ook echt waar was, zullen wij nooit weten; de paar fragmenten die er van hem bewaard